

Olet ERITYISESTI ISÄ

Tausta ja työorientaatio

Erityisesti isä -projekti (2013–2016)

Kaisa Ovaskainen
Ulla Nyberg
Jukka Hyppölä
Ilkka Sutinen

”Paljon hyvää keskusteluun tuottaa, kun jaksaa isäerityiseen työhön luottaa”

Sisällys

JOHDANTO	4
ISÄERITYISEN PÄIHDETYÖN PERIAATE.....	5
SENSITIIVISYYDEN JA KANNUSTAVAN VUOROVAIKUTUKSEN MERKITYS	
ASIAKKAAN KOHTAAMISESSA.....	6
7 sensitiivisyyden periaatetta	7
PÄIHDE ISYYDEN HAASTEENA.....	8
TYÖMENETELMÄT PROJEKTISSA	10
Yksilötyö.....	10
Jalkautuva työ	11
Läheisten kanssa tehtävä työ.....	11
Ryhmätoiminnot.....	12
KOKEMUSASiantuntijuus ja vertaisuus	13
VERKOSTOTYÖ	15
ERI ISYYDEN VAIHEESSA OLEVIENTUEN TARVE.....	16
Alle kouluikäisten, vauva-ikäisten tai syntymättömien lasten isät	16
Koulu- ja teini-ikäisten lasten isät.....	17
Aikuisten lasten isät/isoisä-ikäiset isät.....	17
LÄHTEET.....	18

Johdanto

*Kun omaa toimintaasi pikkuhiljaa muunnat,
avautuu isyydenkin suhteen ihan uudet suunnat.*

Erityisesti Isä -projektin suunnittelu lähti liikkeelle KiipIt-projektin kokemuksista ja Kehittämiskeskus Tyynelän verkostoista nousseen huolen pohjalta. Huolena oli päihteitä käyttävien isien isyyden ja vanhemmuuden osallisuuden toteutuminen. Isäkeskeinen puhe ja toiminta nähtiin vähäiseksi, vaikka isyyden puuttumisen vaikutukset ovat selkeästi tiedostettuja. Verkostojen keskusteluissa nousi esille toive isien kanssa tehtävästä työstä, vertaistoiminnan sekä arjen ja kuntoutusolosuhteiden kehittamisestä.

Kehittämiskeskus Tyynelä kokosi toimijoita yhteen suunnittelemaan projektia. Erilaisten tarpeiden myötä projektille tuli kolme painopistealuetta: jalkautuvan työn toimintamallin kehittäminen isien tueksi, isien vertaistoiminnan ja kokemusasiantuntijuuden laajentaminen ja kehittäminen sekä isyyden näkeminen voimavarana ja toipumisen välineenä päihdeongelmasta kuntoutumisessa.

Projektin kohderyhmänä ja asiakkaina olivat päihteitä käyttävät isät ja heidän lapsensa, jotka olivat syrjäytyneet tai syrjäytymässä vanhempi-lapsisuhteesta. Asiakkaiden suhde lapsiin saattoi olla katkennut tai katkeamisuhan alla päihteiden käytön, perhetilanteessa tapahtuneiden erojen tai lasten huostaanottojen takia. Projektissa oli mukana kaiken ikäisiä ja monenlaisissa perhe- ja elämäntilanteissa olevia isiä. Projektin osallistuvien pääsääntöisesti päihteitä käyttävät biologiset isät, sosiaalisten isien osallistuminen arvioitiin tilannekohtaisesti. Välillisenä kohderyhmänä olivat isiä ja heidän lapsiaan kohtaavat ammattilaiset, läheiset ja kokemusasiantuntijat, joista projektin aikana muodostui Itä- ja Keski-Suomen alueen isä- ja lapsilähtöinen osaja- ja kokemusasiantuntijaverkosto.

Erityisesti isä -projektissa asiakkaat olivat mukana oman elämänsä kokemusasiantuntijan roolissa ja tarjosivat tärkeää tietoa omista kokemuksistaan työskentelyssä. Toimintaa ja kehitettyjä isäerityisiä menetelmiä sekä yhteistyötä on arvioitu ja jatkokehitetty yhdessä. Toimijan roolissa mukana oleminen vahvisti isien tunnetta toimijuudesta ja autonomiasta.

Projektissa vahvistettiin päihteitä käyttävän isän osallisuutta isyyteen erilaisissa vanhemmuuden tilanteissa ja osana päihteistä kuntoutumista. Samanaikaisesti luotiin lapsille ja nuorille edellytyksiä ja osallisuutta omaan isään. Päihteitä käyttävän isän osallisuutta vanhemmuuteen sekä lasten osallisuutta isään tuettiin erilaisissa perhemuodoissa. Vertaistukea ja kokemusasiantuntijuutta hyödynnettiin isän vanhemmuuden vahvistamisessa sekä tuettiin isän päihteistä kuntoutumista vanhemmuutta hyödyntäen. Myös ammattilaisten ja läheisverkoston tietotaitoa ja yhteistä osaamista vahvistettiin isäerityisen ja mieskulttuuristen toimintojen näkökulmasta, sekä lisättiin päihdetyön, aikuissosiaalityön, lastensuojelun ja järjestöjen välistä yhteistyötä.

Isäerityisen päihdetyön periaate

Elämässä tällä hetkellä jonkinlainen puutos, olisiko isyysteema kaivattu muutos?

Päihderiippuvuuteen kuuluu syyllisyyden ja häpeäntunteen kokemista sekä huonoa itsetuntoa. Pitkäaikaisen päihdeidenkäytön seurauksena syntyy ajatus omasta huonosta ihmisyydestä, mitään ei osaa eikä mihinkään kykene ja loppujen lopuksi millään ei ole oikeastaan enää mitään väliä. Riippuvuuskäyttäytyminen vahvistuu, ja ihmiselle kehittyy päihdeidentiteetti.

Isäerityisen työn lähtökohtiin kuuluu, että päihderiippuvaisen asiakkaan kanssa työskennellään isänäkökulmasta, ei päihdenäkökulmasta. Mietitään, kuinka asiat koetaan nimenomaan isänä, mitä asioita omassa isyydessä pidetään tärkeinä, mitä on omasta mielestä hyvä isyys ja mitä lapset ovat mieltä isän tilanteesta. Kun runsas päihdeiden käyttö vahvistaa päihdeidentiteettiä, isyyden kautta työskentelemällä vahvistetaan tietoisesti isäidentiteettiä. Näkökulman muutoksella haetaan päihdeiden käyttöön hallintaa.

Projektissa havaittiin, että tällä ”identiteetin vaihdoksella” oli merkitystä päihderiippuvuuden hallinnan näkökulmasta. Asiakkaat alkoivat ymmärtää, että päihdeidenkäytöstään ja valinnoistaan huolimatta he ovat isä ja heillä on isyyteen omalla kohdallaan oikeus. He saivat oikeutuksen isyydelleen ja pystyivät työskentelemään myös päihderiippuvuutensa suhteen erilaisista lähtökohdista kuin päihdeidentiteetin kautta. Isäerityisellä työskentelyllä päihdekäyttö ja siitä aiheutuneet haitat nousivat luontevasti keskusteluun.

Joidenkin asiakkaiden kohdalla isyys oli kuitenkin niin kipeä aihe, ettei sen kautta pystytty aloittamaan työskentelyä. Haasteena oli asiakkaan osattomuus vanhemmuudessa ja lasten elämässä (asutaan eri paikkakunnilla, riitaisat erot ja huoltajuuskiistat ym.). Näissäkin tilanteissa isäerityisyyttä pystyttiin toteuttamaan puhumalla isyydestä, lapsista, perhe-elämästä ja kokonaisvaltaisesta arjenhallinnasta sekä hyvinvoinnista. Välttämättä keskustelu ei johtanut sen konkreettisempiin toimenpiteisiin isän ja lasten välillä. Keskustelu kuitenkin vei päihdeidentiteetistä kohti isäidentiteettiä ja sillä tuntui olevan merkitystä isälle päihdeistä kuntoutumisen näkökulmasta. Näitä asioita on kuvattu tarkemmin Isäerityisen työn työkirjassa.

Ideaalitilanteessa jokaisella kriisissä tai muussa vaikeassa tilanteessa olevalla isällä on mahdollisuus isäerityiseen kohtaamiseen, jota kautta hän saa yksilöllisesti suunniteltua ja kokonaisvaltaista tukea elämäntilanteensa eheyttämiseen. Tämä mahdollistaa osallisuuden isyyteen ja vanhemmuuteen. Isäerityisen työotteeseen voi sisällyttää osaksi toimintaa aina vanhempien kanssa tehtävässä työssä.

Erityisesti isä-projektissa isät ovat olleet mukana oman elämänsä kokemusasiantuntijan roolissa ja tarjonneet tärkeää tietoa omista kokemuksistaan työskentelyssä. Toimintaa ja kehitettyjä isäerityisiä menetelmiä sekä yhteistyötä on arvioitu ja jatkokehitetty yhdessä. Toimijan roolissa mukana oleminen on vahvistanut isien tunnetta toimijuudesta ja autonomiasta.

Sensitiivisyyden ja kannustavan vuorovaikutuksen merkitys asiakkaan kohtaamisessa

Omien voimavarojen kautta pysyi pinnalla vanhemmuuden lautta.

Projektissa kiinnitettiin erityistä huomiota asiakkaan kohtaamiseen isänä ja siihen, että hänen isyytensä tulee huomioiduksi. Tavoitteena oli luoda luottamuksellinen suhde asiakkaaseen ja auttaa häntä löytämään myönteisiä asioita itsestään vanhempana. Päihteiden käytön vuoksi vanhemmuus ei ollut aina onnistunutta ja asiakkaat itse kokivat epäonnistuneensa. Usealla asiakkaalla oli ajatus siitä, että he eivät ole oikeutettuja isyyteen ja lasten olisi parempi olla ilman heitä. Tapaamisissa ja keskusteluissa asiakkaan kanssa pyrittiin löytämään ja tuomaan esille onnistumisia vanhemmuudessa ja vahvistettiin asiakkaan olemassa olevia hyviä vanhemmuuden ja vuorovaikutuksen taitoja suhteessa lapseensa.

Projektityöntekijöiden kokemus oli, että asiakkaat kokivat huonommuutta vanhemmuudessaan, mutta onnistumisten ja myönteisten asioiden kautta työskentely vahvisti heidän isäidentiteettiään. Projektissa nostettiin esille isän merkitystä lapselle ja annettiin positiivista palautetta pienistäkin edistymisen askeleista, hyvistä ajatuksista ja teoista. Samalla asiakkaita kannustettiin toimimaan vastaavanlaisesti omien lastensa kanssa. Asiakkaalle korostui vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen merkitys ja näkyväksi tuli paitsi oikeus omaan lapseen, myös vanhemman velvollisuudet.

Projektin työntekijät perehtyivät sensitiiviseen työotteeseen ja kannustavaan vuorovaikutukseen ICDP-ohjelman (International Child Development Programme) alaisen kannustavan vuorovaikutuksen koulutuksen avulla. Ohjelman keskiössä on aikuisen ja lapsen välinen myönteinen vuorovaikutus, jota projektissa sovellettiin asiakastyöhön. Lähtökohtana oli projektityöntekijän kyky kohdata asiakas kannustavasti ja empaattisesti sekä ohjata asiakasta toimimaan lapsensa kanssa lapsilähtöisesti. Päämääränä laadukkaassa vuorovaikutuksessa on sosiaalisten- ja tunnetaitojen, osallisuuden, vaikutuskeinojen ja vastuun vahvistuminen.

Koulutus ei ole välttämätön asiakkaan sensitiivisessä kohtaamisessa. Tärkeintä on halu tehdä tietoisesti työtä sensitiivisellä työotteella. Erityisesti isä -projektin toiminnassa haluttiin keskittyä huomaamaan hyvät asiat ja onnistumiset asiakkaan vanhemmuudessa ja sanoittamaan näitä asiakkaalle. Samalla tuettiin asiakasta huomaamaan hyvät asiat ja onnistumiset omassa lapsessaan ja antamaan positiivista palautetta lapsille, lapsen kannustavaan opettamiseen ja ohjaamiseen sekä johdonmukaisten rajojen asettamiseen.

7 sensitiivisyyden periaatetta:

Luo luottamuksellinen suhde vanhempaan – hyväksyntä

Vahvista myönteistä käsitystä lapsesta – empatian osoittaminen

Aktivoi vanhemman omaa osallistumista ja vuorovaikutusteemojen harjoittelua
– huomio lapsen kokemuksiin

Huomaa ja vahvista vanhemman olemassa olevia vuorovaikutustaitoja
– kuuntele ja kommentoi myönteisesti

Verbalisoi ja ohjaa – auta myönteisen vuorovaikutuksen tiedostamisessa. Tarjoa sanoja ja käsitteitä kuvailemaan ja tiedostamisen tueksi

Auta jakamaan kokemuksia (ryhmät!)

Välitä asioita henkilökohtaisella ja elävällä tavalla

Projektin työntekijät perehtyivät aiheeseen ICDP-ohjelman alaisen kannustavan vuorovaikutuksen koulutuksen avulla. Sensitiiviseen työtapaan ohjasi myös aikaisempi työkokemus asiakastyön parissa, motivoivan haastattelun koulutus ja halu tehdä työtä sensitiivisellä työotteella, jossa asiakas nähdään oman elämänsä parhaana asiantuntijana, olipa kyseessä päihderiippuvuus tai vanhemmuus.

Hyvään vuorovaikutukseen vaikuttaa työntekijän käsitys isästä sekä isän käsitys lapsesta. Hyvän vuorovaikutuksen kannalta on tärkeää, että toinen osapuoli (olipa kyse työntekijä- lapsi tai isä-lapsi-suhteesta) saadaan mukaan empatia-alueelle. Näemmekö toisen vahvuudet, mahdollisuudet kehittyä vai heikkoudet ja epäonnistumiset? Empatia-alueen sisäpuolella tapahtuu toisen kuuleminen ja tarpeiden huomioiminen. Empatia-alueen ulkopuolelle voi joutua mm. haastavan käyttäytymisen, stigmojen tai diagnoosien takia. Työntekijän on tärkeää aktiivisesti arvioida omaa suhtautumistaan isään ja tunnistaa, miksi jonkun ottaminen empatia-alueelle on haastavaa.

Päihde isyyden haasteena

”Päihteiden käyttö oli hyvin voimakasta, mutta päihderiippuvuudesta ei uskaltanut puhua, koska oli pelko tapaamisoikeuden menettämisestä. Salailun takia päihdeongelma ehti menemään pitkälle ennen kuin pääsi hoitoon. Samassa kun kertoi päihteiden käytöstä, lastensuojelusta puututtiin kovalla kädellä tilanteeseen ja lasten tapaamisoikeudet menivät. Tilanteen jälkeen ei saanut kuitenkaan heti apua päihdeongelmaan”.

– Erityisesti isä -projektin isäasiakas

Päihdeasioista puhuminen arjen hallinnan haasteena isyyden näkökulmista oli merkityksellistä asiakkaille. Tällöin työskentelyyn tuli tasavertaisuutta ja asiakkaalle matalampi kynnys lähestyä asiaa yhtenä osana suurempaa kokonaisuutta. Kun päihteidenkäyttöä tarkasteltiin vanhemmuuden ja lapsen näkökulmista, se vaikutti asiakkaan haluun löytää keinoja hallita sitä. Asiakastyössä vahvistettiin lapsen kanssa olemisen ja vanhempana olemisen taitoja. Isyyden ja vanhemmuuden taitojen lisääntymisen ja lapsen osallisuuden kautta asiakkaan päihteidenkäyttö väheni.

Kun toiminnan tavoitteena on päihteistä kuntoutuminen, tarvitaan myös päihdetyön menetelmiä. Erityisesti Isä -projektissa hyödynnettiin Prochaskan ja Di Clementen muutosvaihemallia, jota Kehittämiskeskus Tyynelässä on aiemmin tutkittu Muutosvalmius päihdetyössä (VALMA) kehittämis- ja tutkimushankkeessa (2007-2010). Motivaatio nähdään avaimena muutokseen. Sen avulla on todennäköistä, että henkilö aloittaa, jatkaa ja sitoutuu tien kohti muutosta.

Erityisesti Isä -projektin asiakastyössä pyrittiin tunnistamaan asiakkaan muutosvaihe ja löytämään keinoja pitää yllä hänen motivaatiotaan muutokseen. Projektin aikana tarkasteltiin, miten isyyttä voidaan käyttää motivoivana tekijänä kussakin kuntoutumisen vaiheessa. Päihdekuntoutumisen tukemisen lisäksi pyrittiin vahvistamaan asiakkaiden kykyä sekä valmiutta arjen ja toimintaympäristön hallintaan. Sitoutuminen päihdekuntoutumiseen vahvisti asiakkaiden mahdollisuuksia hakea oikeutusta omaan isyyteensä sekä sitoutua sen tuomiin velvollisuuksiin ja vastuuseen.

Asiakkaille tulee tarjota mahdollisuus keskustella isyydestä ja lapsista sekä vahvistaa isää merkityksellisenä vanhempana. On tärkeää painottaa isän raittiuden merkitystä lapselle. Ylisukupolvisuuden läpikäyminen päihde- ja vanhemmuusteemoilla on osa keskustelua. Omien tunteiden tunnistaminen ja käsittely auttaa myös lapsen tunnemaailman ymmärtämisessä. Isäerityisyys mahdollistaa isyyden ja vanhemmuuden jatkuvan itsearviointin arjen keskellä sekä näiden käyttämisen omana voimavarana päihdekäytön haittojen vähentämisessä ja hallinnassa.

Isyyden läpikäyminen on tärkeää tasapuolisesti kaikkien isien kanssa. Yksilö- ja vertaistukitoiminnoilla vahvistetaan isyyttä, joka mahdollistaa vaikeiden tunteiden läpikäymistä turvallisessa ympäristössä ja päihdeettömänä. Perustarpeiden täyttyminen ja arjen hallinnan saavuttaminen on ensisijaisen tärkeä pohja toimivalle isyydelle. Päihdekuntoutumiselle ja vanhemmuudelle laaditaan toimintasuunnitelma, sisältäen tavoitteet, keinot, tuen tarpeen ja arvioinnin. Isäerityisellä työskentelyllä varmistetaan riittävä tuki isyyteen päihdekuntoutusjaksojen välissä palvelujärjestelmässä, esimerkiksi isän arkeen jalkautuvalla työllä, puhelinkontaktin mahdollisuudella kriisi- ja muutostilanteissa. Isyyden kautta työskentely helpottaa kuntoutumisen jatkumista.

Isyyden huomioiminen mahdollistaa myös läheisten näkökulman, edun ja tarpeiden esille nostamisen suhteessa päihderiippuvuuteen ja vanhemmuuteen. Isien mukaan kokemusasiantuntijuus, vertaistoiminta, ryhmät, työkokeilu, opiskelu, isäryhmät sekä isien ja lasten yhteinen toiminta tukevat päihdeettömyyttä. Oman riippuvuuskäyttäytymisen tunnistaminen ehkäisee riippuvuuden toteutumista muussa muodossa (mm. peliriippuvuus, läheisriippuvuus).

Projektissa huomioitiin, että arjen hallinnan ja isyyden kautta työskentelystä parhaiten hyötyivät toiminta- ja ylläpitovaiheissa olleet asiakkaat. Muissakin muutoksen vaiheissa isyyden kautta tapahtunut päihdetyöskentely toimi motivaation ja muutoksen herättäjänä. Projektin huomiot herättivät verkostoissa paljon keskustelua ja toiveen viedä ajatusta vielä eteenpäin. Tarvetta on myös isäerityisen työn työvälineistä. Muutosvaihemalliin perustuvan mallin kehittämiseksi on haettu lisärahoitusta. Tarkoituksena on kehittää mallista myös sähköinen työväline.

Projektille oli asiakkaiden näkökulmasta selvä tarve. Isänäkökulma ei yleensä ole tullut esiin palveluissa, joissa on kohdattu päihdeitä käyttäviä miehiä ja heidän perheitään. Projekti tuki merkittäväällä tavalla siinä mukana olleiden päihdeitä käyttävien isien vanhemmuutta (asiakkaat alkoivat huomioida lapsiaan paremmin ja tavata heitä säännöllisesti, miehet saivat tukea isänä olemiseen). Projektin asiakkuudessa olleiden miesten päihdeiden käyttö väheni tai tuli vastuullisemmaksi. Projekti vaikutti myönteisesti asiakkaiden kuntoutumisprosesseihin, heidän elämäntilanteensa parani, kun projektityöntekijöiden kanssa päästiin purkamaan kipeitä asioita ja hoitamaan arkielämän asiat kuntoon. Erityisesti matalan kynnyksen palvelut, jalkautuva työmuoto ja vertaistuki olivat asiakkaille tärkeitä. (Erityisesti Isä -projektin ulkoisen arvioinnin raportti, Referenssi Oy.)

Työmenetelmät projektissa

Yksilötyö

*Kun häpeä on estänyt minua puhumasta,
hiljaisuus tuskin myöskään on tukenut lasta.*

Yksilötyö käynnistyi yhdessä asiakkaan, paikallisen työntekijän ja projektityöntekijän kanssa. Asiakkaat ohjautuivat sosiaalitoimen aikuissosiaali- ja lastensuojelutyön perhetyöstä, päihdepoliklinikalta, päihde- ja mielenterveysyksiköstä, päihde- ja mielenterveystyön järjestöistä, päihde- ja mielenterveystyön päiväkeskuksista, seurakuntatyöstä, rikosseuraamusvirastosta ja neuvolan perhetyöstä. Muutama isä hakeutui projektiin itse.

Yhteisessä keskustelussa käytiin läpi asiakkaan tämänhetkinen elämäntilanne ja esiteltiin hänelle Erityisesti Isä -projekti ja sen työskentelytapa. Asiakkaan suostuttua työskentelyyn, sitouduttiin pääsääntöisesti 3–5 kerran tapaamisiin, jonka aikana tehtiin kokonaisvaltainen elämäntilanteen kartoitus sisältäen vanhemmuuden, päihteiden käytön, työ- ja asumistilanteen, terveydentilan ja sosiaalisen verkoston sekä suhteet lähiverkostoon. Alkutapaamisten jälkeen pitempi kestoisen työskentelyn kestoajaa ei määritely, mutta se voitiin missä tahansa vaiheessa kumman tahansa osapuolen toimesta keskeyttää yhteisellä päätöksellä.

Työskentely tapahtui asiakkaiden omassa elinpiirissä henkilökohtaisena palveluohjauksellisenä työskentelynä, johon kuuluivat yksilötyöskentely, tuki palveluverkostoissa ja puhelintuki. Työskentelyn sisällöt tulivat asiakkaan omasta tarpeesta arjen keskeltä.

Asiakastyössä oleellista oli heidän kohtaamisensa isinä, ei päihteiden käyttäjinä. Työskentelyssä asiakkaat määrittivät omien voimavarojensa mukaisesti työskentelyn etenemistä ja tietoisella tasolla työskentelyä toteutettiin isyyden näkökulmasta. Yksilötyössä isyyden vahvistumisen, oikeutuksen ja velvollisuuden hyödyntäminen omassa elämässä toivat asiakkaille työkaluja vahvistua omien kykyjensä mukaiseen muutokseen. Etuna oli kannustavan vuorovaikutuksen sisäistäminen, jolloin vanhemmat nähdään lapselle tärkeinä aikuisina ja vahvistetaan tätä tunnetta.

Jalkautuva työ

Jäi juomisen suhteen tyhjäksi muki, tämän mahdollisti kotiin vietävä tuki.

Jalkautuvalla työllä tässä projektissa tarkoitetaan työntekijän tavoitteellista työskentelyä yhteistyössä asiakkaan kanssa hänen omassa elinpiirissään ja ammattilaisverkostoissaan. Jalkautuva työ on matalan kynnyksen kohtaamista, asiakaslähtöistä tukemista ja auttamista palveluverkostoissa. Perusajatuksena on arvostava ja kumppanuuteen pohjautuva yhteistyö. Jalkautuvan työn keskeisimmät työtavat ovat dialoginen kohtaaminen, yksilö- ja ryhmätyöskentely sekä vertaistoiminta. Jalkautuvan työn viitekehyksenä on voimavara- ja ratkaisukeskeinen työskentely, jota toteutettiin Erityisesti isä -projektin päihdetyössä. Toiminta ohjautui asiakkaan arjesta ja omasta elinpiiristä.

Jalkautuva työ on luonteeltaan yksilöllistä palveluohjauksellista työtä. Se perustuu asiakkaan ja työntekijän väliseen sopimukseen, luottamukselliseen suhteeseen, määräaikaaisuuteen ja ammatilliseen tukihenkilöön. Jalkautuva työ/päihdetyö on positiivisen arjenhallinnan rakentamista asiakkaan omien voimavarojen ja tahtotilojen kautta – ihmisen kohtaamista hänen elinpiirissään. Työntekijä ja asiakas yhdessä tekevät riippuvuustyötä asiakkaan arjessa. Jalkautuva työ tuo näkyväksi arjen hallinnan haasteet ja asiakkaan omat tarpeet sekä kyvyt niiden hoitamiseen.

Läheisten kanssa tehtävä työ

Tarvitaan perheenä raitista aikaa lisää, emme siis enempää humalaista isää.

Päihteitä käyttävien isien läheiset tulivat mukaan toimintaan erityisesti jalkautuvan työn avulla ja läheisten ryhmässä. Jalkautuessa liikutaan asiakkaan omassa elinpiirissä, hyvin usein siis asiakkaan kotona, mikä antoi läheisille mahdollisuuden tulla työskentelyyn mukaan. Kotona tapahtuvassa asiakastapaamisessa keskusteltiin isyydestä, vanhemmuudesta ja arjenhallinnasta sekä vahvistettiin asiakkaan omaa asiantuntijuutta ja kykyä käsitellä päihdekäytöstä aiheutuneita haittoja. Tämä helpotti ja lisäsi läheisten mielenkiintoa, halukkuutta ja valmiutta tulla mukaan työskentelyyn. Läheiset olivat halukkaita pohtimaan yhdessä isyyttä/vanhemmuutta ja sen merkitystä. Vanhemmuuden tukeminen ja isyydestä keskustelu asetti perheen vanhemmat tasavertaisempaan asemaan kuin pelkästään päihderiippuvuudesta ja päihteiden käytöstä keskusteltaessa. Tasavertaisessa asetelmassa oli helpompi puhua myös haastavista asioista, kuten päihteiden käytön vaikutuksesta perhe-elämään ja lapseen. Yhteinen pinta löytyi myös parisuhteesta ja perheestä, kuten yhteisestä näkemyksestä lapsiperheen arjesta. Useat äidit kertoivat, että puoliso on hyvä isä ja vanhempi, kun ei juo.

Projektissa toteutettiin myös läheisille suunnattu vertaisryhmä, joka sai alkunsa projektin asiakkaiden läheisten yhteydenotoista projektityöntekijään. Yhteydenotot käsittelivät sitä, kuinka läheinen voisi auttaa tai toimia päihteitä käyttävän isän kanssa. Yhteydenottoja tuli puolisoilta, entisiltä puolisoilta ja päihteitä käyttävän vanhemmilta. Päihderiippuvuus on iso kriisi, joka koskettaa koko lähiverkostoa. Ryhmässä käsiteltiin omaa toimintaa erilaisissa perhetilanteissa ja kuinka päihteidenkäyttö vaikuttaa läheisen omaan rooliin. Yhdessä pohdittiin keinoja kuinka toimia, rajata ja selvittää itse tilanteesta. Ryhmään kutsuttiin asiantuntijoita kertomaan läheisille tietoa paitsi päihderiippuvuudesta, myös läheisriippuvuudesta. Läheisille suunnatun ryhmän malli on kuvattu Isäerityisen työn oppaaseen.

Isäerityisessä projektityössä lasten näkökulmaa saatiin esille isätyön kautta, silloin kun lapset olivat mukana puheen tasolla ja joissakin ryhmissä. Huomioina nousi juovien isien lapsilla isän kaipuuta, surua, vihaa, avun tarvetta, pelkoa ja turvattomuutta, mutta myös iloa, luottamusta ja kiintymystä. Lasten suhde isiin oli luonteavaa ja lapset pitivät isän läsnäoloa tärkeänä. Lapset reagoivat vahvasti vanhempien tunteisiin. Vähäiselläänkin projektin kokemuksella todettiin, että lapset hyötyvät vertaistuesta, jossa yhdistävänä tekijänä on samankaltaisuus perhetilanteissa.

Ryhmätoiminnot

Ei ole lähtökohta ollenkaan katala, kun ryhmään osallistumisen kynnys matala.

Erityisesti Isä -projektissa toteutettiin useita erilaisia vertaistuellisia ryhmiä. Eniten toteutettiin asiakkaille suunnattuja avoimia ja suljettuja ryhmiä, joissa aiheina olivat mm. isyys ja vanhemmuus, oman isäsuhte, arjen hallinta ja oma hyvinvointi. Lisäksi toteutettiin toiminnallisia ryhmiä, joihin osallistuivat projektin asiakkaat tai asiakkaat yhdessä lastensa kanssa. Pääsääntöisesti ryhmäkokoontumiset olivat viikoittaisia. Työkirjassa ryhmien sisällöt ja tapaamiskerrat on avattu tarkemmin.

Ryhmiä pyrittiin toteuttamaan aina yhteistyössä paikallisen toimijan kanssa, jotta projektin päättymisen jälkeen ryhmätoiminnalle olisi olemassa jatkaja. Ryhmiä toteutettiin yhteistyössä päihdeongelmallisille tarkoitetuissa asumispalveluyksiköissä, päiväkeskustoiminnassa ja muissa päihdepalveluissa.

Onnistunutta ryhmätoimintaa saatiin toteutettua esimerkiksi rikosseuraamuslaitoksen kanssa yhteistyössä vankiloissa. Nämä ryhmät olivat vahvasti vertaistuellisia ryhmiä. Kaikkia osallistujia yhdisti isyyden lisäksi myös rikostausta ja siitä seurannut vankeustuomio. Ryhmäsisällöissä käsiteltiin usein myös vapautumisen jälkeiseen elämään liittyviä asioita.

Isien ja lasten yhteisissä toiminnallisissa ryhmissä toteutui vertaisuus isien lisäksi myös eri perheiden lasten välillä. Lapsille oli todella tärkeää tavata muitakin lapsia, joiden perheissä päihteet ovat olleet tai ovat edelleen osa perheen isän elämää. Nämä lapset eivät ehkä elä arkea isiensä kanssa, joten muiden lasten samankaltaiset kokemukset lisäävät ymmärrystä omastakin tilanteesta. Yhteinen puuhastelu yhdessä muiden lasten ja heidän isiensä kanssa oli merkittävässä roolissa mukavien muistojen luomisessa. Parhaimmassa tapauksessa lapset saivat uusia ystäviä toisistaan ja he odottivat aina innolla seuraavaa tapaamista muiden lasten kanssa. Nämä toiminnalliset vertaistoiminnan illat loivat joillekin isille ja lapsille myös ”ylimääräisen” mahdollisuuden tavata toisiaan, koska tapaamissopimukset eivät muuten sisältäisi tapaamista.

Päihdeongelmaisten läheisille tarkoitettu vertaistukiryhmä oli hyvin merkityksellinen. Läheisten kärsimys päihdeongelmansa kanssa kamppailevan puolison, oman aikuisen lapsen jne. on suuri. Vertaistukiryhmän avulla moni läheinen ensimmäistä kertaa pitkäänkin jatkuneen ongelman aikana puhui ensimmäistä kertaa läheisensä ongelmasta. Läheiset kokevat usein suurta häpeää asiasta ja se estää puhumisen. Samassa elämäntilanteessa elävien kanssa puhuminen on helpompaa ja keskinäinen ymmärrys osallistujien kanssa on vahvaa. Vertaistuellalla voi olla jopa terapeutin vaikutus ryhmään osallistujiin.

Kokemusasiantuntijuus ja vertaisuus

Mahdollisuudesta tästä en tällä kertaa laista, koska isyydestä puhuminen on niin harvinaista.

Kokemusasiantuntijalla on kokemus ja tieto siitä, mikä heitä itseään on auttanut toipumisessa ja minkälaiset asiat ovat vaikuttaneet siihen, että he ovat kuntoutuneet. Kokemusasiantuntija on kuntotutumisensa myötä kykenevä kääntämään omat rankatkin kokemuksensa voimavaraksi ja haluaa auttaa muita samankaltaisia pulmia kokevia. Kokemusasiantuntijuus on parhaimmillaan sitä, että kuntoutujasta tulee vahvasti toimija ja vaikuttaja.

Erityisesti Isä -projektissa kokemusasiantuntijalla oli omakohtaisia kokemuksia sekä päihteiden käytöstä että isyydestä. He tiesivät, millaista on olla päihteitä käyttävä mies ja samalla isä. He tiesivät myös, millaista on olla hoidossa ja kuntoutua. Projektin aikana kaksi asiakasta kävi kokemusasiantuntijuus koulutuksen. He toimivat yhdessä projektityöntekijän kanssa työparina koulutuksellisissa tilaisuuksissa esim. ammattikorkeakoululla opiskelijoiden oppitunneilla. He olivat myös mukana esim. projektin verkostojen kokoontumisissa ja kertoneet omat tarinansa myös päihdetyön, sosiaalityön ja rikosseuraamusalan ammattilaisille. Erityisesti isä -projektin kokemusasiantuntijat kertoivat tarinansa myös lopputyötään tekeville Mikkelin Ammattikorkeakoulun opiskelijoille, jotka dokumentoivat nämä selviytymistarinat päättöihin ja videomateriaaleihin.

Isäryhmissä kokemusasiantuntijoilla oli erityinen rooli. Heidän tukensa muille ryhmäläisille, jotka olivat vielä eri vaiheessa kuntoutumisessaan, oli merkittävää. Kokemusasiantuntijat olivat toivoa tuova elementti muille ryhmäläisille. Isäryhmissä, jotka perustuivat pitkälti vertaistukeen, näitä isä voitiin pitää ryhmässä vertaisohjaajina projektityöntekijän ohella.

Vertaistuki perustui ryhmissä ihan tavallisten ihmisten antamaan tietoihin ja kokemuksiin. Samanlaiset kokemukset yhdistivät osallistujia niin että he kokivat tulewansa ymmärretyksi aivan toisella tapaa vertaisen kuin ammattilaisen kautta. Vertaistuki ei kuitenkaan korvaa ammattiapua, vaan toimii parhaiten ammattilaisen antaman hoidon, tiedon ja tuen tukena.

Vertaistuki projektissa oli järjestelmällistä tukitoimintaa ryhmässä tapahtuen. Erilaiset vertaistukiryhmät toimivat lähes koko projektin toiminnan ajan. Vertaisuus ja vertaisilta saatu tuki koettiin suurena voimavarana. Ryhmäläisillä oli samankaltaisia elämäkokemuksia sekä -vaiheita. Vertaistuki perustui nimenomaan siihen, että ryhmiin osallistuneet olivat tasavertaisia ja he toimivat yhdessä sekä tuettavina että toistensa tukijoina. On tärkeää tulla kuulluksi ja ymmärretyksi sekä ylipäättään kohdatuksi arvokkaana ihmisenä.

Vertaistukiryhmissä osallistujat vuorotellen kertoivat omista kokemuksistaan. Myös tunteiden käsittely ja näyttäminen oli sallittua, jopa suotavaa. Tunteiden näyttäminen myötä syntyi hienoja keskusteluja siitä, kuinka negatiivisia tunteita voisi kanavoida oikein. Vertaistukiryhmissä aktiivisella toisen kuuntelemisella on myös suuri merkitys. Aktiivinen kuuntelu johtaa parhaimmillaan hyvinkin syvällisiin yhteisiin pohdiskeluihin ryhmäläisten kesken. Vertaistuessa tuli esille osallistujien elämäntaidot sekä persoonallisuus hyvinkin vahvasti.

Vaikean elämäntilanteen keskellä arjen hallinta voi lipsua ja arjessa jaksaminen voi tuntua toivottomalta. Vertaistuki toimiikin nimenomaan arjessa jaksamisen tukena. Yhteiset keskustelut ja kokemukset lisäävät keskinäisen ymmärryksen lisäksi myös ymmärrystä omaan elämäntilanteeseen. Jo tieto siitä, että en ole yksin, on merkittävä tieto ihmiselle jolla on vaikeaa. On helpottavaa kuulla, että muut kamppailevat samanlaisten pulmien parissa ja yhdessä usko selviämiseen kasvaa.

Vertaistukiryhmässä voi toimia täysin anonyymina niin halutessaan. Siellä voi olla hiljaa ja vain kuunnella muita, tai sitten osallistua keskusteluun haluamallaan tavalla. Nämä tekijät vapauttavat ihmisen usein osallistumaan ryhmään, jos vielä pohtii ryhmään mukaan tulemistä. Ryhmissä painotetaan aina myös ehdotonta vaitiolovelvollisuutta, joka myös rauhoittaa osallistujaa joka ei tiedä, uskaltaako luottaa muihin.

”Vertaistukiryhmässä voi olla oma itsensä – vertaisuus vahvistaa.”

”Vertaisuuden avulla voi välittää sekä tietoa että toivoa, se antaa kokemuksen, että olet arvokas toiselle ihmiselle.”

”Vertaistukiryhmässä olen ymmärtänyt, etten ole tilanteessani yksin.”

”Vertaistukiryhmässä oleminen auttaa ymmärtämään omaa elämäntilannetta ja saamaan siihen uusia näkökulmia.”

-Asiakaspalautteita ryhmätoiminnoista

Verkostotyö

Ei pidä isä-asiakasta omasta elämästä poissulkea, vaan pyrkiä auttamaan ja rinnalla kulkea.

Projektin työskentely toteutettiin pääosin yhteistyössä asiakkaan ja verkoston kanssa. Yksilötyöskentely aloitettiin yhteisellä tapaamisella asiakkaan ja hänen oman työntekijän kanssa, jolloin yhteisesti sovittiin työskentelyn tavoitteista ja sisällöistä. Asiakkaan asioissa kutsuttiin koolle verkostopalaveri asiakkaan näin toivoessa ja tarpeen mukaan. Näin saatiin vietyä asiakastyön toimijoille kokemuksia isäerityisestä työotteesta. Ryhmätoiminnat pyrittiin toteuttamaan yhteistyössä paikkakunnan toimijoiden kanssa, jotta niiden toteuttaminen olisi mahdollista myös projektin päättymisen jälkeen.

Projektin tavoitteena oli vahvistaa ammattilaisten osaamista isäerityisten toimintojen näkökulmasta. Tätä tavoitetta projekti toteutti viestinnällisillä toimenpiteillä, tilaisuuksilla, paikkakuntien päihde-, mielenterveys- ja lapsiperhepalvelujen työryhmätyöskentelyllä sekä kehittämistyöryhmätyön kautta. Toiminnassa tuotettiin isyyden ja vanhemmuuden näkökulmaa päihdetyöhön ja päihdetyön näkökulmaa muihin sosiaalipalveluihin. Moniammatillisissa tilaisuuksissa luotiin eri toimijoille yhteisen työskentelyn ja verkostoitumisen mahdollisuuksia. Projektissa koettiin tärkeänä isyyden ja vanhemmuuden puheeksi otto päihdepalveluissa ja päihteiden käytön puheeksi otto lapsi- ja perhepalveluissa.

Isäerityinen työskentely toi ammattilaisille tietoa asiakkaan omista tahtotiloista ja mahdollisuutta käsitellä päihdekäyttöä yhtenä haittana eikä vahvana määrittävänä tekijänä. Verkostot ja asiakkaat kokivat omassa elämänsäpiirissä ja kotona tehtävän työn tasavertaiseksi kohtaamiseksi ja oman elämän asiantuntijuutta tukeväksi työskentelytavaksi, jonka kautta mahdollisia haittoja ja huolia pystyttiin luontevasti käsittelemään.

Yhteistyö eri toimijoiden kanssa oli moniammatillista ja monipuolista asiakastyön, toimintaympäristön ja työotteen kehittämistä.

Ulkoisen arvioinnin mukaan verkostot kokivat, että vanhemmuutta tukemalla ja isyyttä vahvistamalla voitiin motivoida asiakasta päihteettömyyteen, ja tällä oli myönteistä vaikutusta myös lapsiin. Vanhemmuuden myönteisestä näkökulmasta voitiin myös helpommin lähestyä muita ongelmia. Projektin myötä verkostot saivat uutta tietoa isäerityisestä teemasta, jota ei aikaisemmin tullut työssä ajateltua eikä otettua puheeksi. Innovatiivinen työote ja uusien asioiden kokeilu, kuten toiminnallisten ryhmien järjestäminen oli verkoston näkökulmasta tärkeää. (Erityisesti Isä -projektin ulkoisen arvioinnin raportti, Referenssi Oy.)

Eri isyyden vaiheessa olevien tuen tarve

Isyys kestää ikuisesti, se ei ole mikään lyhyt pesti.

Eri isyyden vaihetta elävillä isillä on hyvin erilaiset tuen tarpeet. Vanhemmuus ja isyys ovat elämänikäisiä tehtäviä. Vanhemman tehtävät, huolet ja ilonaiheet muuttuvat, kun lapset kasvavat. Sen mukana muuttuu myös tuen tarve. Projektissa huomioitiin, ettei isyys lopu lasten täysi-ikäisyyteen tai aikuistumiseen. Vanhemmuutta sekä isovanhemmuutta voidaan hyödyntää kaikissa isyyden ja päihdekuntoutumisen prosessin vaiheissa.

Alle kouluikäisten, vauva-ikäisten tai syntymättömien lasten isät

- Tukea vanhemmuuteen ja ”valmennusta” isyyteen eli isän rooliin
- Enemmän tukea ja apua synnytysosastolta lähdettyä
- Kokemuskertojan tarinoita isäksi tulemisesta ja isänä olemisesta sekä päihteitä käyttäneiden isien kuntoutumisesta
- Toiminnallisia ryhmiä, mm. isä-lapsi-ryhmiä
- Vertaistukihenkilötoimintaa
- Vertaisryhmätoimintaa tai ammattilaisen vetämiä vertaisryhmiä
- Jalkautuva työote, tukea elämän eri tilanteissa
- Käytännön apua perheen elämässä
- Facebook-yhteisössä toimiminen (tms. sosiaalinen mediassa)
- Erotilanteissa tai tilanteissa, joissa lapsi on syntynyt avo-/avioliiton ulkopuolella, yksilötukea kokonaistilanteen kartoittamisessa ja apua omien/lapsen oikeuksien selvittämisessä mm. tapaamisoikeuksien suhteen
- Vankilatuomiota suorittaville isille, joiden lapsi syntyy tuomion aikana, mahdollisuus olla tiiviimmin puolison kanssa raskausaikana ja vankilassa valmennusta uuteen tilanteeseen isänä
- Vankilatuomiota suorittaville isille enemmän tietoa lasta koskevista päätöksistä (mm. lastensuojelun)

Koulu- ja teini-ikäisten lasten isät

- Toiminnallisuutta ja yhdessä lapsen kanssa tekemistä sekä elämyksien tarjoamista lapsille
- Vertaisryhmätoimintaa ja hoitosuhdetyötä päihdekuntoutuksessa
- Yksilötukiasiakkuus vaikeiden tunteiden (esim. syyllisyys) käsittelyn avuksi
- Tukihenkilötoimintaa ja vertaisen tukea
- Tukea raittiin isän roolin käsittelyyn
- Yleistä asenteisiin vaikuttamista päihteiden ja vanhemmuuden yhteensopimattomuudesta
- Facebook-yhteisössä toimiminen (tms. sosiaalinen media)
- Osa ei halua omaa lastaan ryhmämuotoiseen toimintaan, jotta he eivät olisi ”lähellekään muita päihteiden käyttäjiä” eivätkä halua käsitellä ryhmässä arkaa aihetta.
- Osa toi esille, että on tärkeää saada päihderiippuvuus ”hoitotasapainoon” (mm. korvaushoito aloitettua), että pystyy paneutumaan isyysasiaan.

Aikuisten lasten isät/isoisä-ikäiset isät

- Isyys ei lopu lasten aikuistuessaa, myös aikuiset lapset tarvitsevat raitista isää ja lapsenlapset isoisiä.
- Lapsenlapset voimavara ja uusi mahdollisuus päästä seuraamaan lapsen kehitystä eri roolissa
- Vertaistukiryhmätoimintaa (AA, A-kilta, päihdepalvelujen ryhmät) ja vertaistukea
- Yksilötukiasiakkuus päihdeettömyyden tukena ja ukkiuden käsittelyn apuna
- Päivätoimintaa, toiminnallisuutta ja mielekästä tekemistä päiviin päihteiden käytön sijaan
- jalkautuvia palveluita
- Isä-lapsitoimintaa myös isoisille ja lapsenlapsille
- Kokemuskertojana toimiminen nuoremmille isille
- Kokemusasiantuntijana toimiminen palvelujärjestelmässä
- Hoidon ja tuen säännöllisyys tärkeää
- Isille tietoa siitä, etteivät he ole yksin asian kanssa, vaan apua on saatavana milloin vaan.
- Projektin kautta mietintää tuetaanko palvelujärjestelmässä sairasta ihmistä arjessa vai ohjataanko heidät hoitoon ja saamaan apua sairauteensa.

Lähteet:

ICDP-koulutuksen Kannustavan vuorovaikutuksen (2014) koulutusmateriaalit.

Muutosvalmius päihdetyössä. VALMA-hankkeen arviointeja muutosvalmiuden kehittämistyössä. (2010).

Referenssi Oy. Ulkoinen arviointi

Erityisesti Isä- projektin internet-sivut: <http://www.tyynela.fi/62-erityisesti-isa-materiaalit>

